

הלכה – בין חוק לחיים

ברכות ב, ה

חָתַן פֶּטוּר מִקְרִיאַת שְׁמַע בְּלֵילָה
הָרֵאוּשׁוֹן עַד מוֹצְאֵי שַׁבָּת, אִם לֹא
עָשָׂה מְעֻשָׂה.
מְעֻשָׂה בְּרֶבֶן גַּמְלִיאֵל שֶׁקְּרָא
בְּלֵילָה הָרֵאוּשׁוֹן שְׁנָשָׂא.
אָמְרוּ לוֹ תַלְמִידָיו, לֹא לְמַדְתָּנוּ,
רַבֵּנוּ, שֶׁחָתַן פֶּטוּר מִקְרִיאַת שְׁמַע
בְּלֵילָה הָרֵאוּשׁוֹן.
אָמַר לָהֶם, אֵינִי שׁוֹמֵעַ לָכֶם לְבַטֵּל
מִמֶּנִּי מַלְכוּת שָׁמַיִם אֲפִלּוּ שְׁעָה
אַחַת:

תלמידי רבן גמליאל למדו מרבם שחתן פטור מקריאת שמע בליל כלולותיו, ולכן ציפו שינהג על פי אותו הדין. ברם להפתעתם, קרא רבם קריאת שמע בלילה הראשון של נישואיו. הפתעה דומה חוזרת בשתי המשניות הבאות, העוסקות גם הן ברבן גמליאל:

רַחֵץ בְּלֵילָה הָרֵאוּשׁוֹן שְׁמַתָּה אֲשֶׁתּוֹ.
אָמְרוּ לוֹ תַלְמִידָיו, לֹא לְמַדְתָּנוּ, רַבֵּנוּ, שְׁאֵבֵל אָסוּר לְרַחֵץ.
אָמַר לָהֶם, אֵינִי כְּשֶׁאֵר כָּל אָדָם, אֲסֻטְנִיס אֲנִי.

ברכות ב, ו

וְכִשְׁמַת טָבִי עֲבָדוֹ, קִבַּל עָלָיו תְּנַחֲוּמִין.
אָמְרוּ לוֹ תַלְמִידָיו, לֹא לְמַדְתָּנוּ, רַבֵּנוּ, שְׁאֵין מְקַבְּלִין תְּנַחֲוּמִין עַל הָעֲבָדִים.
אָמַר לָהֶם, אֵין טָבִי עֲבָדִי כְּשֶׁאֵר כָּל הָעֲבָדִים, כְּשֶׁר הָיָה.

שם, ב, ז

שלושת הסיפורים האלה עוסקים במחזור החיים ובאים ללמד מסר חשוב על היחס בין ההלכה לחיים; בין הנאמר בבית המדרש ובין מימוש התורה בחיי המעשה. החוק כללי מעצם הגדרתו ומתייחס למציאות פשוטה ומופשטת. החיים, לעומת זאת, מורכבים ומרובי פנים, ופוסק ההלכה אינו יכול ליישם את החוק בלא הבחנה. עליו לדון בכל מקרה ומקרה ולהתחשב בייחודיותו, ובסופו של דבר להגיע להלכה האמתית מתוך התחשבות בכל הגורמים.

על פי ההלכה אסור לאבל להתרחץ. דין זה נועד למנוע מן האבל תענוג מיוחד¹ אך לא להסב לו סבל. מכאן רבן גמליאל מסיק שלאיסטניס, שהוא אדם רגיש, מותר להתרחץ, שכן

אם אינו מתרחץ נגרם לו צער רב. בדומה לכך ההלכה קובעת שבדרך כלל אין מתאבלים על עבד, אבל אין הדברים אמורים אלא על עבד רגיל, לא על אדם כשר כטבי. באשר לקריאת שמע בליל החתונה – ההלכה קבעה שחתן פטור, כלומר שאינו מחויב לקרוא קריאת שמע. אבל אם חפץ בכך, ובוודאי אדם כרבן גמליאל, אינו חייב לסמוך על היתר זה ויכול לקיים את המצווה.²

תשובתו החריפה של רבן גמליאל לתלמידיו: "איני שומע לכם לבטל ממני מלכות שמים אפילו שעה אחת" מלמדת כי חריגותיו של רבן גמליאל מההלכה אינן חלילה פריקת עול אלא בגדר "קבלת עול מלכות שמים" וציות לרצון ה'. לפיכך אפוא משחק המילים – רבן גמליאל משיב "איני שומע לכם" לתלמידים הטוענים "פטור מקריאת שמע". כך הוא מדגיש את התבטלותו המוחלטת לפני מלכות ה'; הוא אינו "שומע" לאדם הקורא לבטל "שמע" לקב"ה.³ המשנה מנגידה בין הפשטנות של התלמידים, שאינם מבינים את מגמת ההלכה ואת יכולת ההשתנות שלה, ובין עמקותו של רבן גמליאל, המקשיב לתורה ומבין אותה לעומקה וכך יכול להתאימה לסיטואציה.

דרכו של רבן גמליאל ממשיכה את גישתם של בית הלל כלפי קבלת עול מלכות שמים, כפי שראינו. לדעתם קבלת עול מלכות שמים השלמה אינה בקיום הפסוק "בשכבך ובקומך" כלשונו אלא קריאה "כדרכו" של אדם, כחלק טבעי מהחיים שלו, כפי שהפסוק אומר, "ובלכתך בדרך". לדעת רבן גמליאל, קיום אמיתי של ההלכה חייב להיות מתוך התחשבות בפניו הייחודיות של האירוע העומד על הפרק, שאם לא כן עלול החוק שלא לבטא את תוכנה הפנימי של ההלכה.

המילה "הלכה" קשורה קשר הדוק להליכה – הדימוי שבחרה התורה כדי לבטא את עבודת ה' של האדם בכל עת ובכל מקום – "ובלכתך בדרך".

¹ יש לזכור כי מדובר בתקופה שבה רחיצה, אצל רוב האנשים, לא הייתה מעשה יום-יום.

² ראה פרק ב משנה ח.

³ ביטוי נוסף במשנה המלמד שהתנהגותו של רבן גמליאל נגזרת מהתבטלותו בפני ההלכה דווקא הוא היחס שבין שלושת הסיפורים המופיעים בפרק א של מסכת ברכות לשלושת הסיפורים שבפרק ב. המסר המשותף לשלושת הסיפורים בפרק א הוא ההתבטלות בפני כללי ההלכה (רוזנטל, משנה ברכות, עמ' 52-57). הראשון משלושת הסיפורים הראשונים, כמו גם בפרקנו,

מתחיל ב'מעשה ברבן גמליאל'. אותו רבן גמליאל החורג ממה שהוא מלמד בבית המדרש הוא אותו רבן גמליאל שמתבטל בפני הכלל המופיע בפרק א שהולכים אחרי רוב.